

På 50-talet var Sverige ett exotiskt land, som hade haft fred

”Ho e de”, sa farmor, när det ringde på dörren. Hon använde ibland några ålderdomliga skånska uttryck, när hon skulle fråga ”vem är det”.

Farmor föddes 1880, och var över 70 år. Hon hade förlorat båda sina föräldrar när hon var liten, och växt upp hos en moster, och berättade för mig att hennes enda leksak när hon var liten, det var en pall, som hon kunde sitta på, eller låtsas att pallen var en docka.

Min lillasyster och jag växte upp i en familj med både mor och far, och många leksaker. På 50-talet, när vi började ha mycket läxor och kamrater, fick vi ett eget rum tillsammans. Mor hade slutat jobba när min lillasyster föddes i mitten av 40-talet, och mor var alltid hemma när vi hade frukostrast i skolan. Far fick lunch på banken där han jobbade, och på kvällen lagade mor middag åt oss allihop. Tanken att ringa hem och tala om vad han fått till lunch kom aldrig upp, och ibland fick far äta samma mat på kvällen som han fått till lunch.

Det var dyrt att ringa. Telefonen som vi hade när jag var riktigt liten var en svart fyrkantig sak med klyka för luren ovanpå, och den hade en sekretessknapp, som jag då ibland tryckte på när mor pratade med mormor, och då kunde mormor inte höra vad mor sa. Men den telefonen byttes ut mot en modernare nån gång på 50-talet, och där fanns inte en sådan knapp. I instruktionen i telefonkatalogen stod att man skulle vara kortfattad i telefon, och den regeln satt kvar i bakhuvudet länge efter att minutpriserna minskat.

Ibland ringde far rikssamtal. Vi bodde i Malmö, och samtal till Stockholm skulle beställas via telefonist, och ibland fick man beställa hur många perioder man tänkte prata, för att inte riskera att samtalet skulle bli för dyrt. En period var tre minuter. När far ringde rikssamtal fick vi andra vara tysta. Ibland ringde far till släktingar på skånska landsbygden, och de hade korta telefonnummer med ortsnamnet och två eller tre siffror, som man måste beställa via telefonist. Då pratade far plötsligt mycket mer dialekt.

Det fanns också telefonnummer som inte var nummer, utan ”namnanrop”. Man lyfte på luren och kopplades till en telefonist, och sa namnet på företaget som hade namnanrop. Den funktionen måste ha funnits kvar en bit in på 50-talet, eftersom jag minns att jag kunde läsa reklamen ”Att ringa till Pär är ringa besvär, när man får tvätten hämtad. Telefon namnanrop”. Pär var en tvättinrättning, och jag hade dålig kläm på att ordet ”ringa” kunde betyda ”lite”, så jag grunnade mycket på vad de menade.

Vi lekte ute på gården, som var omgärdad av hus i kvarteret vid en av de större gatorna i Malmö. Porten var olåst på dagtid, och det kom ibland någon försäljare eller lumpsamlare, gick en vända längs med gården, och ut igen genom en av de andra portarna. ”Luuump tomflaskoor, gärna nickuleee” ropade somliga, och först senare har jag förstått att det handlade om järn och nickel. De hade en särskild melodi i den här frasen, med extra betoning på o-et i flaskor, och bar på en säck på ryggen.

Andra besökare hade något musikinstrument med sig, och det hände att någon kastade ner slantar till dem. Ibland kom några som hade med sig en slipmaskin, och de gick runt i trapporna och ringde på dörrarna, och tog med sig hushållsknivarna ner på gården och slipade dem. Jag minns inte något motorljud, så den var säkert handdriven, men det kom ett speciellt sjungande ljud när knivarna lades an mot den snurrande slipstenen. Mor lämnade någon

enstaka gång några knivar till slipning, och var alltid missnöjd efteråt, eftersom kniven blivit alltför vass.

Tiggarna var inte särskilt väl sedda. På somliga portdörrar satt en liten vit emaljskylt ”Bettleri och utbudande av varor undanbedes”, men inte på vår port. Tiggarna gick runt i husen och ringde på dörrarna och bad om en smörgås, eller sålde fästenålar (säkerhetsnålar), och när jag var liten, kanske på 40-talet, så brukade mor säga till dem att vänta, stängde noga dörren, bredde en smörgås eller hämtade lite pengar för att köpa säkerhetsnålarna, och gav dem vad de ville ha. Fästenålskuvertet lade hon sedan direkt i slaskespannen (sophinken), och jag tyckte det var konstigt. Men hon visste vad hon gjorde, det fanns många som inte hade det bra på den tiden, de hade sjukdomar men behövde hjälp för att leva. Smörgåspaketen brukade hon senare kunna hitta på fönsterbrädan i trappan, för de som bad om smörgåsar ville egentligen ha pengar till annat.

Huset som vi bodde i var byggt på 1920-talet, och redan på 50-talet hade välståndet i Sverige börjat visa sig, så att huset behövde förnyas inuti. I köket fanns från början korkplattor på diskbänken, och det var en stor förändring med den nya rostfria diskbänken. Mor visade att man kunde spola vatten på den och torka rent hur lätt som helst.

Vattenkranarna, som från början varit separata kranar för kallt och varmt vatten, byttes ut till en blandare. I huset där mormor bodde gjordes samma byte, och mormor talade om att man alltid måste spola lite kallt vatten efter, när man använt varmvatten i blandaren, så att man inte skulle bränna sig på varmvattnet nästa gång man öppnade kranen. Vi började ha varmvatten varje dag, inte bara vissa dagar i veckan.

Badrummet hade från början en toalett där vattenbehållaren satt högt uppe, och man fick dra i ett snöre för att spola. Nu fick vi en snygg ny toalett med en behändig vattenbehållare.

Mor visade i köket, när hushållspappret kom, hur behändigt det var att kunna torka upp, och sen kasta det smutsiga pappret. Sen kom plastpåsarna, men de var dyra, så mor brukade skölja ur dem och hänga dem till tork upp och ner i en tvättklämna (alltså en knädnypa) ovanför diskbänken. Hon hängde dem under det lilla skåpet där gaspoletterna skulle läggas. Spisen gick på gas, och ibland tog poletten slut precis när mor höll på och lagade mat, och då gällde det att leta upp fler poletter, och ha koll på att köpa fler. Mor sa aldrig några fula ord om polett-systemet, men hon var lättad när det ändrades så att vi fick betala räkningar istället.

Hantverkare skulle trakteras med smörgås, och de fick sitta vid bordet i rummet mellan köket och vardagsrummet, där vi hade en bänk och ett bord. En gång satt far där och åt, samtidigt som hantverkarna, men han fick sockerdricka till maten, och gubbarna tittade långt på flaskan, tills mor försäkrade att det verkligen bara var sockerdricka i den.

Elektriciteten var dyr, när jag var liten. En gång såg far och mor bekymrade ut, och sen sa far att vi måste släcka lamporna när vi går ut ur ett rum. Ändå gick det inte åt särskilt mycket ström vid den tiden. Kylskåp fick vi inte förrän senare, långt efter att mormor hade fått kylskåp. När mormors kylskåp var nytt, så serverade hon kall mjölk till sina barnbarn, och mor sa att den mjölken var alldeles för kall för barnen. Fram till dess att vi själva fick kylskåp, så förvarade mor mjölken i spiskammaren, alltså skafferiet. Den var byggd som om den var ett litet rum intill ytterväggen åt öster, med dörr in till köket, och en egen ventil högt uppe.

Mjölken kunde man köpa i ofärgade glasflaskor, med en liten kork av någon slags metallfolie. På korken stod en bokstav för den veckodag när mjölken var fylld på flaskan, och den brukade hålla sig en dag längre. Mor brukade sätta filbunke till far, ifall inte all mjölk gick åt, och ställa den i spiskammaren. På vintern hände det att mor ställde mjölkflaskorna på balkongen, för att de skulle hålla sig kalla, och ibland var det frost på natten, och då lossnade metallfolien ovanpå flaskan när mjölken frös. På morgonen låg metallfolien ovanpå en hård frusen grädd-pelare, som utvidgat sig uppåt.

Grädden på mjölken brukade mor hålla upp separat, och använda som grädde. Ibland behövde vi köpa grädde, och det hände att jag som barn fick gå till mjölkaffären och köpa ett mått (en deciliter) grädde, men hade glömt ta med mig den lilla gräddkannan, och då fick jag bära hem grädden i en dubbel papperspåse.

Mjölkkaffären var öppen även på söndagmorgonen, och vi kunde få nybakade franskbrödbullar (dvs frallor) med smör och ost och mjölk till söndagsfrukost. I slutet av 50-talet, när vi var ute och reste i Europa, så brukade jag få hemlängtan till just de här varma frallorna.

Europa var märkt av kriget fortfarande i slutet av 1950-talet. Städerna i Tyskland hade stora kvarter som fortfarande bestod av bombade husrester. Män som skadats i kriget, mist ett ben eller en arm, hade i bästa fall kryckor, och fick klara sig så gott det gick. Mor tog oss barn med sig på resor, och vi bodde några veckor i privatrum, och vi fick höra berättelser från värdinnorna om hur det varit under kriget. Det medeltida vaktornet vid Rhen, i närheten av en villa där vi bodde, hade använts som skyddsrum under kriget, samtidigt som det var måltavlan för bombningarna, men bomberna skadade mest husen omkring tornet. ”Alles war kaputt”, sa värdinnan som förklaring till att saker i huset inte fungerade tretton år senare.

Hemma på 50-talet kändes inte kriget så nära. Men på 40-talet, när jag var liten och hade en period av matvägran, då fick jag tillsägelse att äta upp min mat, eftersom barnen i andra länder fick gå och leta potatisskal i soptunnorna. Tillsägelsen var inte logisk, för det skulle inte gå att skicka resterna av min portion till de barnen, men tanken på att välståndet inte var självklart fanns i bakhuvudet under lång tid.

En annan människa, som jag skulle träffa på 1960-talet och gifta mig med, växte upp i södra Europa, i en by som var förort till en stad som inte tillhörde något land förrän ett fredsavtal blev klart i mitten av 1950-talet, och då var han redan tonåring. En annan värld än min. När jag var liten och matvägrade, då togs hans pappa till koncentrationsläger, överlevde utan fysiska skador och tog sig hem efter krigsslutet. På 1950-talet fick byn en gemensam pump med rinnande vatten vid det lilla torget. Husets toalett var ett utedass, en lång slingrande stig uppför berget, batteridrivna ficklampor i handen på kvällen. Vedspisen var värmekällan i huset, och kompletterades av en spis med gaslågor och en spis med elektriska plattor. Träden i landskapet runt byn hade skövlats under kriget, men höll på att växa upp igen. För disk och tvätt värmdes man vatten på vedspisen, och hällde efteråt ut det använda vattnet i rännstenen utanför huset. En av de femtio familjerna i byn hade telefon.

På 1950-talet var Sverige ett exotiskt land, eftersom det hade haft fred.